Wolgatatarische Zeitung „Idel-Ural"

Idel-Ural

25 (82) Tatar legionьnьn atnalьq gəzitəse 24. ijyn 1944

Germaniənen jana qoralь xərəkət itə başladь

Tyləv səqəte tudь

Kyp vaqьtlar bujьnca zur jəşerenlek ecendə xəzerlənep kilgən Germaniənen jana qoralь Angliənen tənjaq jarlarьna həm London şəhərenə qarşь xərəkət itə başladь.

6 ncь ijyndə ingliz-amerikalьlar Fransiənen tənjaq jarlarьna basьp keryləren başlav belən, tiz arada suqьşnь yz fajdalarьna xəl itylərenə ьşanьp, çiny fanfaralarьn janqьrata başlaqannar ide. Alar basьp kery aldьnnan, german xalqьnьn nervasьnda ujnarqa teləp: „Sez basьp keryne kətəsez? Qajda seznen su astь kiməlere? Qajda seznen ocqьclar? Nigə sez kəncьqьş qəskərləregezne jardəmsez qaldьrasьz?", — dip listofkalar taşladьlar. Ləkin yz kecenə ьşanqan, hərber xərbi vaqiqənen yseşenə jьraq alqa qaraqan german baş xərbi komandalьqь kənbatьştaqь doşman xərəkəten qajət tə zur salqьn qanlьlьq belən qarşь aldь. Xəzer german xərbi komandalьqь bu soravlarqa syz belən tygel, qoral belən çəvap birə. Basьp kery başlanьp 10 kən ytkəc kenə, 16 ncь ijyndə tənnə, Germaniə Angliəgə qarşь yzenen çəvabьn birə başladь. Angliənen kənjaq jar bujlarь həm London şəhəre estenə taşlanqan qədəttən tьş zur kalibrdaqь jana şartlatqьc maddələr, ingliz-amerikalьlarnь kətelməgən avьr xəldə qaldьrdьlar. Alar əlegə qədər bu jana qoralqa qarşь kerəşə alьrlьq ber genə cara da taba alqannarь juq. Ingliz xalqь arasьnda zur panika tudь. Jana qoralnь qullana başlavnьn berence kənendə londonecьlar 16 səqət bujьna ber qaja cьqmьjca çir astьndaqь nьqьtmalarda utьrьrqa məçbyr buldьlar. Şulaj itep Angliə — Amerika xəkymət başlьqlarьnьn german xalqьna qarşь kyp ajlar bujьnca alьp barqan çinajətce səjasəte. ingliz xalqь ecen bətenləj kiresenə əjlənde. Çinajətcelər yzlərenə tieşle bulqan qətqi çəvapnь ala başladьlar. Jana qoralnьn tə'sire qajət tə zur həm unьşlь. 16 ncь ijynnen tənennən başlap Angliənen kənjaq jarlarь həm London şəhəre tuqtavsьz zur janqьnnar həm şartlavlar ecendə toralar. Xətta Angliənen kənjaq jarlarьndaqь şartlavlarnь Fransiənen tənjaq jarlarьnnan işetergə məmkin. Angliənen kənjaq jarlarь həm London şəhəre este kecle janqьnnan qara təten belən qaplanqan. Beten cit il mətbuqatь jana qoralnьn zur unьşь turьnda jaza. Tik plutokrat mətbuqatь qьna bu turьda ber syz də endəşməskə məçbyr buldь. Alar ingliz xalqьnьn borcьluьn niçek juatьrqa belmilər.

Qədəttən tьş zur kalibrdaqь jana şartlatqьc maddələr Germaniə tarafьnnan xəzerləngən jana qorallardan barь tik berse genə. Ul da əlegə yzenen başlanqьc xərəkəten genə dəvam itə. Alda doşmannь Germaniə tarafьnnan xəzerləngən jana sjurprizlar kətə. Suqьşnь xəl itkec dəvergə Germaniə beten tieşle caralarnь tupladь.

Fjurernen baş kvartirь, 16 ncь ijyn

German xərbi baş komandalьqь belderə: ytkən təndə həm bygen irtən Kənjaq Angliə çirlərenə həm London şəhərenə, qədəttən tьş zur kalibrdaqь jana şartlatqьc maddələr belən həçym itelde.

Kəncьqьş kynelleləreneŋ batьrlьqь

German xərbi baş komandalьqьnьn 16 ncь ijyndə cьqarqan belderyendə: **Normandiə frontьnda barqan avьr suqьşlarda kəncьqьş kynellelərə batьrlarca kerəşep, yzləren in jaxşь jaqtan kyrsəttelər, — dip, kəncьqьş kynellelərenen german qəskərləre belən bergə, ingliz-amerikalьlar desantьna qarşь kerəşylərenə zur bəjə birde. German xərbi baş komandalьqьnьn belderyenə ajruca kyrsətely hərber xərbi bylek ecen in zur maqtav, alarnьn batьrlьqьna in zur bəjə biry bulьp tora.**

Xəzerge kəndə kənbatьşta barqan qətqi suqьş xərəkətendə qatnaşucь kəncьqьş kynellelərə bu zur bəjəgə. maqtavqa iə buldьlar. Beten german mətbuqatь kəncьqьş kynellelərenen batьrlarca kerəşylərenə qarata ajrьm məqalələr jazьp cьqtьlar. Gəzitebeznen bu sanьnda german mətbuqatьnьn qajber ezemtələren kyrsətep ytəbez.

Berlin gəzite „das 12 Uhr Blatt" kənbatьş frontьnda kynellelərnen kerəşyenə german generalь nindi bəjə biryen tybəndəgecə jazdь: „German qəskərlərə belən berlektə beznen kəncьqьş batalionnarьbьz da yrnəkle rəveştə kerəştelər. Alarnьn qajberləre doşman bylekləre tarafьnnan əjlənderelgən xəldə, yzlərenen tajanьc noqtalarьn qəharmannarca jaqladьlar. Sonqь 48 səqət bujьna Kontentin jarьm utravьnda Kafkaz həm rus legioncьlarь, həçym itycə amerikalьlarqa qarşь ştьjklar belən taşlandьlar. Kəncьqьş kynelle batalionnarь Fransiədə „Vest"nьn baş komandirь. feldmarşal fon Rundstedt qaramaqьnda toralar. Kynellelər bylekləreندə barlьq ofitserlьq urьnnarь, vzvod komandirьnnan başlap, batalion komandirьna caqlь, şuluq xalьqlardan cьqqan keşelərgə jəklətelgən. Bu ofitserlarnьn kypcelege bilgelənqən kurslarda german qorallarьn nigezle əjrəndelər. Bolar arasьnnan kyplərə sovet qəskərendə komanda başqaru urьnnarьn alьp torqannar. Legioncьlar german qorallarьna bik zur bəjə birələr həm jana german qorallarь **belən qorallanunь alar ajrьm, ajrьmlьq bilgese iten xisaplьjlar.** Kafkaz legioncьlarь. tərkstanlьlar həm idel-uralьlar — həmməse də yzlərenə kyrə bilge jərtələr. Bolar — kybesencə alarnьn bajraqlarьnьn tese jaki tuqan illərenen şartlь bilgelərə."

„Berliner Lokal-Anzeiger" gəzite. 18 nce ijyn nomerьnda tybəndəgelərne jazdь: „Bərep kerycelər frontьnda xərəkət itycə kəncьqьş batalionnarь. kyp kenə urьnnarda ingliz-amerikalьlarnьn paraşytcьlarь belən ocraşьp. hər çirdə də alarqa kecle suqu birdelər. alarnь qanlь juqaltular birergə ducar ittelər. Bu kerəşlərdə bigrək tə Şerbourg jarьm utravьnda bulqan ber gruzin batalionь yzen ajruca kyrsətte."

★

Qьrьm jarьm atavьnda kyp ajlar bujьnca frontnьn aldьnqь sьzьqьnda qəharmannarca kerəşkən Kafkaz kynellelərə Afina şəhərenə kildelər. Alarnьn qajber bylekləre Gretsiə çirendəge banditlarqa qarşь kerəşəcəklər.

D-r Ditrix jana qoralnьŋ unьşlь nətiçəse turьnda

„Neue Zürcher Zeitung" xəbərcese, german dəvlət pressa başlьqь d-r Ditrix belən Germaniənen Angliəgə qarşь qullanqan jana qoralь turьnda tərle soravlar birep, d-r Ditrix çəvabьn gəzitə bitendə kin kyləmdə basьp cьqardь.

D-r Ditrix yzenen çəvabьnda: „Germaniənen jana qoralь jьllar bujьna çenteklәp tikşerelgəc, tərle sьnavlar aşa ytkərelgəc kenə, qullanьla başlandь. Angliə xəkymətenen jana qoral nindi zarar kiterye turьnda mətbuqat bitendə jazarqa rexsət birməve, bu qoralnьn inglizlər ecen nindi qurqьnьclь buluьn yze yk acьq isbat itə. Bu jana qoral, xəzerge kəndə qəskərilər həm qoral kece belən tə'min itelep, xərbi arsenal dərəçəsenə əjləngən kənjaq Angliə jarlarьna həm London şəhərenə qarşь jynəltelgən. Şuna kyrə də anьn xərbi stratigikəhəmiəte bik zur. **Jana qoral belən həçym ity alda da keclerək rəveştə dəvam itəcək. Kiləcəktə tieşle şartlar tuqac bez bu qoraldan da keclerək jana qorallar qullanacaqbьz. Bu avьr təstə bezgə qarşь suqьş alьp barunь berektəş dəvlətlərnen julbaşcьlarь başladьlar. Bez ber vaqьtta da ingliz xalqьna qarşь bulmadьq. Suqьş ingliz xalqьna qarşь tygel, ə bu suqьşnь beten çir şarьnda qabьzucьlarqa qarşь jynəltelgən",** — dide.

Suqьş xəllərə

German baş xərbi komandalьqьnьn sonqь kənnərdə belderye bujьnca, **Normandiə frontьnda** kecle kerəş dəvam itə. Ingliz-amerikalьlarnьn təp həçymnərə **Kotentin** jarьm utravьn alu ecen jynəltelgənlege sizelə. Kecle kerəş **St. Sauveur-le-Vicomte, Tilli-Livry** tirələrendə bara. Tilly janьnda doşmannьn ber batalionь tulьsьnca juq itelgən. **Orne** jьlqasь bujьndaqь doşmannьn kyper aldь nьqьtmasь taqь da qatьraq tarajtьlqan. **St. Lo** şəhərennən tənjaq — kəncьqьşta german qəskərlərenen qarşь həçyme nətiçəsendə qajber urьnnar doşman kecennən tazartьlqan.

Kənjaq Italiə frontьnda berektəşlərnen **Perugia** tirəsendə kecle tank bylekləre belən alьp barqan zur həçymnərə tuqtatьlqan.

Elba utravьndaqь german qəskərləre qorь çirgə cьqarьlqannar. Doşman desantь zur juqaltularqa ducar itelgən.

Kencьqьş frontьnda tьnьclьq. Barь tik Vitebsk tirəsendə urьnlь [illegible] bulus xəbər itelde.

Kareliə frontьnda Sovetlar zur həçym alьp baralar. Təp həçym Vьjborg jynəlešendə bara. Jehanne, Kyyröla həm Muelos şəhərlərə qaldьrьlqan. Kecle kerəş dəvam itə.

London şəhərenə. 100 səqət bujьna tuqtavsьz jana şartlatqьc **maddələr** belən həçym itelde. **Həçym dəvam itə.**

Iŋ kyrenekle soldatnьŋ maqtavь

Bərep kery frontьnda ingliz-amerikalьlarqa qarşь suqьşucь kəncьqьş batalionnarь turьnda beten german komandirlarь ber kyneldən. bik maqtap səjlilər. Alar kəncьqьş batalionnarьnьn batьrlarca suqьşьp. yzlərenə bulqan ьşanьcnь tulьsьnca raslavlarьn kyrsətələr.

Suqьş qьrьnьn aldьnqь sьzьqlarьnda batьrlarca qorban bulqan korpus başlьqь general Marks tarafьnnan birelgən bəjə belən kəncьqьş kynellelərə qorurlana alalar. General Marks kynellelər turьnda tybəndəgelərne beldergən:

„Minem korpusьm rajonьnda xərəkət itycə beten kynellelər batalionnarь cьn kyneldən qəjrət belən suqьştьlar".

General Marks kebek kyrenekle soldatnьn maqtavь kynellelarne jana batьrlьqlarqa ruxlandьra.

Xərbi xəbərce: **A. Şmal'fus.**

Fjurer. Rumьjn dəvlətenen marşalь Antoneskunьn tuqan **kəne unajь** belən. ana yzenen cьn **kyneldən** esqqan jalqьnlь **telegrammasьn çibərde. Marşal Antoneskuqa bьjьl 62 jəş tuldь.**

Normandiə frontьnda german tank grenaderlarь doşman tanklarьna qarşь kerəştə zur uŋьşlarqa ireştelər. Rəsemdə: tankka qarşь kerəşyce soldat həçymgə xəzerlənə

Londonnьŋ zarlanuь

London xəzergə qədər Normandiə frontьnda suqьş barьşь turьnda ingliz xalqьn quandьrьrlьq ber genə məhim xəbər də birə almadь. Desant təşery aldьnnan berektəşlər, — Atlantik nьqьtmasьn əzep yty belən doşman beznen alqa baruььbzqa bernindi də qarşьlьq kyrsətə almas, — dip yzlərenen qəskəriləren juatqannar ide. Ləkin desant təşerelygə ike atna ytkəc ingliz mətbuqatь bətenləj başqaca çьrlьj başladь. „Dejli Mail“ gəzitəse: — Normandiə frontьnda tiz arada xəl itkec yzgəreşlər bulacaqьna ьşanьrqa jaramьj. — dip acьqtan-acьq jaza. Inglizlər, — Normandiədəge operatsiələrne kinəjty əcen alьnqan urьnnarqa jaŋadan qəskər təşery məmkin tygel, anda urьn bik tar. — dip tabalar. Kotentin jarьm utravьna təşerelgən 25 Amerika diviziəse — desantqa xəzerləngən kəclərnen barь tik ber əleşe genə. Şulaj itep ...erektəşlər ...ьnda desant operatsiələren nicek kinəjtergə digən avьr məs'ələ tora.

Neapolda urьnlь xalьq belən ingliz-amerikalьlarnьn soldatlarь arasьnda qanlь bərelеşlər bulьp uzqan. Soldatlar xalьqnь talamaqьь bulqannar. Mona caqlь kilgən xəbərlərgə qaraqanda, bernicə amerikalь soldatь yterelgən.

Ingliz-amerikalьlarnьŋ bərep kerylərе turьnda doktor Gebbel's

„Das Reich“ gəzitennən qьsqartьp alьndь.

Jevropa jarlarьna kenbatьş dəvlətlərenen bərep kerylərе — bu çəjnen xərbi səjasi iŋ zur vaqiqələrennən berse buldь. Aŋa qomumi xərbi kyzlektən qarap, berence urьnnь birergə kirək. Ingliz-amerikalьlarnьŋ bu bərep kerylərе jaŋa başlanu səbəple, anьŋ turьnda bəten ber aŋ təzep həm andaqь vaqiqələr nicek ysəcəgen əjtep bulmьj.

Fransiə jarlarьnda beznen həm doşmannьŋ qorallarь bərelеşy, ul şuluq vaqьtta ruxani xəl belən dənjaqa qaraşlarnьŋ da bərelеşye bulьp tora. Ingliz-amerikalьlarnьŋ bu adьmnь bik ozaq vaqьtlar soŋьnda qьna atlarqa qərar birylərе — bu adьmnьŋ kypmegə xəl qьlqьc ikənen alar da beznen kebek yk bik jaxşь belələr. Fransiə jarlarьndaqь vaqiqələr beznen əcen, beznen doşmannarьbьz əcen genə tygel, ə Jevropa əcen, bəten dənja əcen də xəl qьlqьc bulьp qala. Ruzvelt belən Cercilnen bu adьmnь Kreml'nen əzleksez basьmь, jəqni Stalinnьŋ telənylərе soŋьnda qьna atlavlarь bernicə tapqьrlar həm acьq rəveştə isbat itelde inde.

Bu qanlь dramaqa qarap, Stalinnьŋ mььq astьnnan kəlep torьrqa tulь xaqь bar inde. Aŋqьra həm tar suqьş səjasəten alьp baruь arqasьnda Angliənen bol'şevizm qulьna tulьsьnca elagye, ber kemgə də jəşeren nərsə tygel. Ingliz-amerikalь qəskərlərnen ylycelər sanь qotoçqьc dərəçəgə çitkən. Məjetlər tav-tav bulьp əjelep jatqan caqьnda London mətbuqatь, birzada spekulantlər həm aldavcьlar sanь da bik nьq yskənen, aqьllьlarnьŋ jьrtqьclarca talav belən məşqul bulqanlьqьn xəbər itə. Aqcanьn bəjəse kytərelə həm ber kən ecendə milliard sumnar belən saf fajda tabularь beznen əcen bik acьq nərsə.

Xəl qьlqьc suqьşlar urьn belən bəjlənməgən, alar yzlərenen urьnnarьn alьştьrьp toracaqlar, ləkin suqьşnьn təp məs'ələse monьn belən xəl qьlьnmajacaq. Beznen tormьşььbz kenbatьşta həm kenсьqьşta xəl qьlьna, monьŋ şulaj ikənen beznen soldatlar da bik jaxşь belələr, ə bu ifrat əhəmiətle. Texnikanьŋ soŋqь syze bujьnca barlьqqa kiterelgən jaŋa tər qorallar doşmannьŋ sabьrьn juq itəcəklər.

Dəreslekne səjləvcelər

„Pariser Zeitung“ gəzitəse Bol'beka rajonьndaqь (Gavra eleşendə) suqьş vaqьtьnda Germaniə qəskərlərе tarafьnnan əsirgə alьnqan ingliz-amerikalьlardan alqan soravlarnь basьp сьqardь. Angliə kapitanь Vil'jam Dzekob tybəndəgelərne kyrsətte:

„Bez kerəşnen bik qatь bulacaqьn aldan uq beldek, ləkin bez anь ike səbəp bujьnca başlarqa məçbyr buldьq. Berencedən, minem tuqan ilemdə hərkem suqьşnьn tizerək betyen teli, şunьŋ əcen hər qajsь da barь tik basьp kery arqasьnda qьna çiŋygə ireşeləcək, dip ьşana. Ikencedən, bol'şeviklar çəjge həçymne başlasьnnar əcen bezgə nindi bulsa da berər cara kyrergə kirək ide, cənki bez qatnaşmasaq Stalin ber nindi də cara kyrməjəcək“.

Angliə artilleristь Gordon Lərdz əsirgə təşyenə bik şatlana, cənki ul monnan soŋ bu suqьşqa qatnaşmajacaq. Anьŋ xərbi bylegendəge başlьqlarь, jar bujьndaqь nьqьtmanьn berence qarşьlьqьn uzu belən inglizlər, başqaca Germaniənen qarşьlьq kyrsətyenə ocьramajacaqlar, dip beldergənnər. Lədz: „Ləkin bez şundьj qarşьlьqqa ocьraqac, tamuqь utь astьnda çiŋelgən xəldə qaldьq“ — dip belderde.

Kanadalь Mixail Varvik sorav vaqtьnda: „Bu tamuqь ide. Min hava desantь belən kildem. Bezgə iŋ elek Germaniənen zenit tuplarь belən eş itərgə turь kilde, annan soŋ bez minalaştьrьlqan qьrqa təştek“ — dip belderde.

Kanadalь artillerist Vil'jam Rici, Şitsiliədəge desantqa da qatnaşqanlьqьn əjtte: „Minem kicə kyrgənnərеmə qaraqanda, Sitsiliə desantь balalar ujьnь qьna ide“ — dip belderde.

Morrison xalьqnь tьnьclandьra

London həm Kənjaq Angliəne jaŋa german qoralь belən bombaqa totu, Angliədə zur tьnьcsьzlanu tudьrdь. Bu xəl Morrisonnьŋ mərəçəqətennən, Angliə ecke eşlər ministrьnьŋ bojrьqlarьnnan həm Rejter belderylərennən bik acьq kyrenə. Morrison, çəmqiət fikerlərеn tьnьclandьru həm xalьqnьŋ qurquqa təşyen buldьrmas əcen, tybənge palata aldьnda ajrьm beldery jasarqa məçbyr bulqan.

„Junajted Press“nьŋ xəbər ityenə qaraqanda. Rimdəge ber demonstratsiə vaqtьnda, patşa nəselenen varisь, Italiə eks-korolenen ulь Umbertoqa həçym jasaqannar.

Alar kilep çittelər... Rəsemdə: Normandiə frontьnda əsirgə təşkən Kanada soldatlarь

Min bol'şevizmnьŋ doşmanь

Gəzitebeznen bu sanьnda bol'şevizm qollьqьnda millionlaqan başqa tuqannarьbьz kebek qazap cikkən, balalьq bəxeten kyrməgən, qədelsez çəberləngən Nuriə xanьmnьn məqaləsen yze jazqanca yzgərtmi urnaştьrabьz. Nuriə xanьmnьŋ avьr tormьş julь, ul — millionlaqan tatar xatьn-qьzlarьnьŋ tormьş julь buldь. Çimerelgən, jьlanqaclьqqa əjlənderelgən gyzəl „Qajьnlьq“ avьlьnьŋ jazmьşь — ul bəten tatar-başqьrt avьllarьnьn qьzqanьc jazmьşь buldь. Nuriə xanьmnьŋ avьzьnnan bez millionnaqan tatar-başqьrt xatьn-qьzlarьnьŋ nəfrət tavьşlarьn işetəbez. Bu nəfrət tavьşь bezne millət azatlьqь əcen qətqi kerəşkə barьrqa caqьra.

Beznen avьl əvəl-əvəldən yzenen maturlьqь belən tirə jaqta maqtavlь ide. Cittən qaraqanda ul ber zur baqca təsle kyrenə. Anьŋ janьna jaqьn barmьjca, bu çirdə avьl bulqanь da bilgele bulmas ide, ləkin bu gyzəl baqcalarda yskən in biek aqaclardan bernicə mərtəbə juqarь, kykkə kytərelgən məcet manarasь yzenen qojaş nurlarьnda jьlt-jьlt itep jaltьrap torqan ajь belən bu çirdə tatar avьlь bulqannь julcьqa aŋlata. Bu baqcaqa jaqьn kilgəc julcь, alma, ciə həm başqa çimeş aqaclarь arasьna cumqan matur, cista, hər vaqьtta julcьnь yzenə əndəp utьrqan tatar jortlarьn kyrə.

Avьlnьŋ urtasьnda, ber berennən uzьp kitərgə tьrьşьp yskən aqqajьn, usaq, tal aqaclarь belən əjlənderep alьnqan tygərək kyl. Kyl əstendə, hər vaqьt kəty-kəty bulьp yrdək-qazlar jəzələr. Kyldən jьraq tygel, jəşel cirəm belən qaplanqan kin, matur məjdanlьqta qьzьl həm jəşel bujavlar belən bizəlgən məcet. Annan soŋ taqь şulaj uq alma, ciə baqcalarь arasьna batqan əjlər matur tasma kebek tezelələr, avьlnьŋ ikence başьna alьp сьqalar.

Kyp jəz jьllar monnan əvəl beznen tabiqatne səjgən, eşcən babajlar bu avьlnь biek tav itəgennən aqqan salqьn cişmə bujьna salqannar. Bu gerləp yskən çimeş baqcalarьn yz qullarь belən utьrtqannar. Jьllar uzqan sajьn bu baqcalar yskən, kinəjgən həm jьldan jьl avьlnьŋ təsen maturlaştьrqan. Avьlnьŋ ecendə həm tirə jaqьnda bik kyp aqqajьn aqaclarь yskəngə bulsa kirək, bu avьlqa „Qajьnlьq“ dilər. Monda taza, eşcən, şat kyŋelle minem xalqьm jəşi.

Min də yzemnen balalьqьmnь monda uzdьrdьm. Çəjdə, kənnər bujь baqcalarde, salqьn cişmə bujlarьnda ujnap jərdem. Kənnen qьzu vaqьtlarьnda kyl bujьna kilep balalar belən qьcqьrьşьp, keleşep su qojьndьm. Qьşta, duslarьm belən biek tavdan cana şudьm. Çide jəşemə çitkəc əti miŋa:

— Qьzьm, hər vaqьt ujnap qəmer uzdьrmaslar, inde sin zur ysten, uqьrqa vaqьt çitte, — dide də qulьma jəşel tьşlь, ər jaŋa jasьjn kitabь birde: — min əstabikə abьstaj belən səjləştem, irtəgə sin aŋarqa barьp uqьj başlarsьŋ. — dide. Min quanьcьmdan nişlərgə belmicə ətiemnen mujnьna asьlьp, anьŋ bit almalarьn kyzləren yptem.

Min inde xəzer 31 jəşemə çittem. Ləkin berence mərtəbə, əti birgən jəşel tьşlь jasьjn kitabьn qulьma totьp, caba-caba barьp Qəjaz mullanьn jortьnda qьz balalarnь uqьtu əcen ajrьlqan kin, jaqtь bylməsenen işegen acьp kergənemne hic onьtmьjm. Ul minutta min yzemne, əlegə qədər miŋa bilgele bulmaqan, serle, şunьn belən bergə şatlьqlь dənjaqa ajaq basqan təsle tojdьm.

Şul kənnən alьp min uqьj başladьm. Inde çəjlərеmne ujnap uzdьrsam, qьşlarьmnь uqьp uzdьrdьm. Başqa duslarьm kebek yzemne şatlьqlь, bəxetle tojdьm.

Ləkin bu kyp vaqьtqa barmadь. Minem qajqь, xəsratsez tormьşьm bik jəş caqьmda çimerelde. Zur keşelər: „Bol'şeviklar kilde!“ didelər. Əle ul caqta bu syznen nərsə ikənen də belmi idem. Ləkin kypkə barmьj, bu yzyzennən aŋlaşьldь.

Bol'şeviklar belən bergə aclьq ta kilde. Aclьq inde qartqa da, jəşkə də bik aŋlaşьlqan ber nərsə. Aclьq — bik qurqьnьclь, bik zalim ber jьrtqьc. — Alaj bulqac bu qurqьnьclь jьrtqьcnь kitergən keşelər də şulaj uq zalim həm qurqьnьclьlardьr. — dip ul caqta minem aqьlьma kilgən ide. Mənə şul bol'şeviklar belən kilgən aclьq xalqььbznьŋ tənenə yzenen jьrtqьc tьrnaqlarьn batьrdь. Anьŋ javьz sulьş aluьnnan keşelər kən sajьn qazaplanьp yldelər, tuqan illəren taşlap, jьraqlarqa taraldьlar. Ənə şul bol'şeviklar belən bergə çitəkləşep kilgən aclьq mine də tuqan ilemnən ajьrьp jьraqlarqa, cit illərgə alьp kitep taşladь. Ul qьna çitmədе, kyp tə ytmi mine, əzelep səjgən ata-anamdan ajьrьp, jat şəhərnen uramьnda yksez qaldьrdь.

★

Jьllar ytte. Şəhər uramnarьnda, vokzallarda, Idel əstendə jəzdən paroxod trymnarьnda tulьp qalqan, aclьqtan qazaplanьp ylgən, ədəm gəvdələre arasьnnan jərep, min isən сьqtьm ... Ul jьllarnь millionnarca yksez qalqan balalar julьnnan min də jərdem. Bik kyp şəhərlərne jərep, min Leningradqa barьp сьqtьm. Bu şəhərnen uramьnnan totьp alьp, mine balalar jortьna urnaştьrdьlar.

Jьllar şulaj taqь ber-ber artlь uzьp kittelər. Min tuqan ilemnən, tuqan

1941 Өc jьl ut ecendə 1944

(1941 — 22 nce ijyn — 1944)

22 nce ijyndə Sovetlar Russiəsendə suqьş başlanuqa өc jьl tuldь. Suqьşnьn berence jьlьnda uq xalьqnьn niqədər avьr tormьşqa ducar buluьn seznen kybegez yz kyzegez belən də kyrdegez. Xəzer, suqьş başlanqannan son өc jьl uzqac, ul avьrlьqlar əlbəttə caqьştьrьlmaslьq kөelerək. Cөnki bu kyp qan həm kөc soravcь avьr suqьşnь Stalin xalьqnьn aqtьq kөcen sarьf ity belən genə alьp bara. Bar qiьnlьqlar hicber qəjepsez, ləkin ixtiarsьz Stalin xөkymətenə bujsьnьp jəşərgə məçbyr itelgən xalьq өstenə jөklənelgən.

Beznen aqa-enelərebez, xətta atalarьbьz, suqьş qьrlarьnda qan tygə, jөzər menləgən sanda ylə jəisə qərip bula, ə qalqannarь hər kөn ylem qurqьnьcь astьnda, in avьr şartlarda jəşi, tuqtavsьz suqьş məjdannarьna qubla.

Analarьbьz, apa-senellərebez, xatьnnarьbьz, bala-caqalarьbьz xələnə kilsək, alarnьn da misale bulmaslьq mixnəttə qalularь acьq kyrenə. Irlər 60 jəşkə qədər barьsь da xərbi xezməttə bulqanlьqtan, bөten iqtisadi tormьş xatьn-qьzlar, balalar həm qartlar çilkəsenə jөklənelgən. Suqьş qoral sorьj, qəskərgə ikmək kirək. Ə zavodlarda həm avьl xuçalьqьnda eş alьp baru өcen xatьn-qьzlar qьna diərlek qalqan. Şunlьqtan ul meskennər kөnenə 12—14 səqət eşlərgə məçbyr. Şuna qaramastan, ac həm jalanqac, cөnki azmь-kypme eşləgən nərsələre, barьsь da frontqa ozatьla. Çitməsə taqьn, kөc çitməslek salьmnar, zajom h. b. tyləvlər birergə tieşlər. Irlərnen sьqьşta qьrьlularь nətiçəsendə millionlaqan balalar tərbiəcesez jətim, xatьnnar tol qaldьlar.

Xalьqnьn şul qədər mixnətkə tөşyen iskə alsaq, ireksez bik kyp soravlar tua. Xalьqnьn ul mixnəttə jəşəvenə kem qəjeple? Ul suqьş kemgə kirək? Nərsə өcen qan tygelə? . . . h. b. Bu məs'ələlərne anlar өcen, qьsqaca bulsa da, suqьşqa xəzerləny corlarьn həm Stalin xөkymətenen suqьş dəverendə totqan səjasəten xəterlərgə kirək. Məs'ələne şulaj tikşergəndə Stalin suqьşьnьn beznen xalьqqa niqədər zararlь, bol'şevizmnьn niqədər javьz doşman ikənlege acьq anlaşьla.

BOL'ŞEVIZMNЬŊ PLATSDARM HƏM QORAL XƏZERLƏVE

Berence dөnja suqьşь nətiçəsendə, cerek nigezle Romanoflar Russiəse çimerelə. Ireklekkə omtьlqan xalьqlarqa vəqdələr birep, demogogik şiqarlər belən, bol'şevizm dөnjanьn altьdan ber өleşendə xөkymət başьna menə. Ləkin xakimiət nigeze beraz nьqu belən birelgən vəqdələr barьsь da ontьla. Həm qəçəp tə tygel. Cөnki Lenin — Stalin teoriəse bujьnca SSSR fəqət bөten dөnja inqilabьnьn platsdarmь, bol'şevizmnьn tөp maqsatь — bөten dөnja inqilabь, ikence tөrle əjtkəndə bөten dөnjada bol'şevizm xakimiəten urnaştьru. Altьdan ber өleştə genə xuça bulu alarnь əlbəttə qənaqətləndermi. Russiə inqilabьnnan son qullarьna eləkkən ilgə, bol'şeviklar fəqət kiləcəktə başqa xalьqlarnьn tormьşьna hөçym jasav өcen platsdarm, ə ul ildə jəşəvcelərgə bol'şevizm fajdasьna xezmət itərgə tieşle qara kөc dip kenə qarьjlar. Şuna kyrə bol'şevizmnьn xөkymətkə mengən vaqьttaqь vəqdəse bujьnca bu xalьqlarqa irek biry urnьna, cьnbarlьqta alarnь tulьsьnca Məskəv səjasətenə bujsьndьru caralarь qullanьla. Sovetlar Russiəsenen xalьqlarь qollьqta jəşərgə tieşle bulalar.

Bөten iqtisadi tormьş xөkymət idarəsenə kertelə. 150 millionnan artьq xalьqnьn manlaj tiren genə tygel, qanьn da aqьzu nətiçəsendə suqьş qoralь xəzerləv өcen xərbi sənaqət tormьşqa, kiterelə. Bu eştə ocraqan iqtisadi qiьnlьqlarnь xəl ity niəte belən, igencelərnen ireklegen beterep, avьl xuçalьqьnda kolxoz jəqni ikence „krepostnoe pravo“ tərtibe urnaştьrьla. Cөnki şunnan başqa bol'şevizmqa jana sənaqət tudьru өcen sərmaja da həm eşce kөce də tabu mөmkin tygel ide. Dimək, hər jaqtan ildəge tormьş suqьş maşinasь xəzerləv səjasətenə bujsьndьrьla.

QЬZЬL IMPERIALIZM

Şulaj itep, bol'şevizm xakimiətendə jəşəvce millətlər tezlənderelgəc, mona qədər ireklegen saqlap qalqan xalьqlarnьn tormьşьna hөçym jaqьnlaşa. Ləkn qulьnda 170 million bujsьndьrьlqan xalьq, zur sənaqət, suqьş maşinasь həm kyp millionlaqan qьzьl qəskər bulsa da, hөçymen başlav өcen Məskəvgə taqь kyp kenə caralar kirək buldь. Ul caralar xalьqara torьmьşqa bəjləngən idelər. Başqa quətle dəvlətlərnen kөce bol'şevizm hөçymenə qarşь vaq milli dəvlətlərgə jardəmgə kilerlek bulsa, ul hөçym unьşsьz, xətta bol'şevizmnьn yze betyenə səbəpce bulacaqьn Məskəv sizə ide. Şunlьqtan, suqьşqa qəskər həm qoral xəzerləv belən bergə, bu quətle dəvlətlərnen kөcen ber-berenə qarşь qujьp bəjləv isəbe belən, alar arasьndaqь mөqamələne kiskenləştery səjasəte alьp barьla. Bu teləkkə ireşy өcen xalьqara tormьşta bulqan bar əhəmiətle vaqiqələr kin kyləmdə fajdalanьldьlar. Italiə həm Abissiniə suqьşь. Japoniə — Qьtaj konflektlarь. Ispaniədə grazdannar suqьşь. Sudet өlkəse turьndaqь məs'ələ. Mjunxen şəhərendə ytkən dyrt xөkymət başlьqьnьn kinəşməse. Pol'şa belən Germaniə arasьnda kileşelməgən məs'ələlər — barьsь da Məskəvgə xalьqara tormьşnь kiskenləştery, bozu өcen qoral rəveşendə bulalar. Bu səjasi xərəkət yzenen in juqarь noqtasьna 1938—39 ncь jьllarda, jəqni suqьşnьn başlanuь aldьnnan çitə.

Bu eştə Məskəvnen xəzerge berektəşləre ingliz-amerikalь plutokratlar da „duslarьna“ berdə bireşmədelər. Qajda qьna bulsa, şuna maj sibep jalqьn kytərergə tьrьştьlar. Nətiçədə eşnen çimeşe өlgerə. Qotьrtuqa bujsьnьp, Pol'şa Germaniəgə qarşь suqьş iqlan itə. Qьsqa dəverdə suqьş jalqьnь bөten Jevropaqa tarala. Məskəvgə şul qьna kirək ide. Başqa quətle dəvlətlərnen xərbi kөce berberenə qarşь tөşep bəjlənganlektən, bol'şevizm өcen qurqьnьc betə. Kөnbatьş Jevropa xalьqlarьnьn milli dəvlətlərenə qarşь Məskəv hөçym başlasa, ana qarşь kilerlek kөclər xəzer bəjləngən. Şuşь şartlarnь kөtep kenə torqan Məskəv, boqavdan ьcqьnqan jьrtqьc kebek, vaq milli dəvlətlərnen өstenə taşlana. Başta kileşy tөzegən bulьp, Baltьjq bujьndaqь illərgə Sovetlar qəskəre kerep urnaşa. Ləkin jartь jьl qьna uza, Məskəv yzenen kileşy kəqəzen jьrtьp ьrqьta. Litva, Latviə həm Estoniə dəvləten bөtenləj beterep, ul illərnen xalqьn tulьsьnca Məskəv idarəsenə bujsьndьra. Şul uq jul belən bol'şevizm Finləndiəne də betererge ujlaqan ide. Ləkin fin xalqь yzenen irken saqlar өcen qəharmannarca kөrəşep, Sovetlar qəskəren zur juqaltularqa ducar itterde həm bəjsezlegen saqlap qaldь. Qajber çirləren genə Məskəvgə birergə məçbyr buldь.

Məskəv idarəceləre kөnbatьş Ukraina həm Belorusiə xalqьn milkennən, çirennən, ə kyp menləgən keşeləren tuqan ilennən də „azat itep“ Sebergə həm başqa jьraq өlkələrgə məçbyri eşkə ozatьrqa kereşte. Qьzьl qəskər Rumьjniənen berniqədər өleşen basьp aldь. Şunьn belən hөçymnen berence adьmь təmam itelde. Ləkin Jevropaqa tulь hөçym jasav өcen platsdarmnь taqь da kinəjtergə kirək dip tabьldь.

Nəvbəttə Finləndiəne bөtenləj basьp alu. Tөrkiənen dingez buqaz bujlarьn qulqa tөşery. Balqan illərendə nigez salu məs'ələləre tora ide. Ləkin bu maqsatqa ireşy, xəzer bol'şevizm өcen avьrraq ide. Berdən, Finləndiə suqьşьnьn dəresləre qьzьl qəskərnьn kyp jaqtan zəqif buluьn kyrsətte. Ikencedən, Fransiənen çinelye nətiçəsendə, Jevropanьn xərbi kөce bergə tuplanьp, kөnbatьştaqь suqьş çineləjde. Məskəvnen talav xərəkətenə kirəklecə çəvap birerlek kөc beraz buşadь. Şuşь səbəplər bujьnca, yzenen teləgen qəməlgə aşьrьrqa kereşkənce, Məskəv Germaniə belən vaqьtlьca syz berketergə, anьn jardəmenə tajanьrqa ujladь. **Ləkin Fjurer Molotofnьn dyrt soravьna da bik acьq qətqi çəvap birde. Fjurernen çəvaplarь, Germaniə xərbi kөce bar vaqьtta Məskəvgə vaq illərne izərgə mөmkinlek bulmajacaqьn acьq anlattь. Şulaj bulqac, başta ingliz-amerikalьlar belən berləşep Germaniəne çimerergə kirək digən fiker — Stalin xөkymətendə berdənber fiker bulьp qaldь.**

SuQЬŞ ALDЬNNAN

1940 ncь jьlnьn axrьnda, bigrək tə 1941 nce jьlnьn jazьnda, Germaniəgə qarşь suqьş acu, ana xəzerləny Sovetlar Russiəsendə acьqtan-acьq belenə başladь. Məskəvdə xөkymət dairəsendə, jəisə başqa juqarьraq urьnda eşləvcelər belən jaqьn keşelərgə, tiz kөndə Germaniəgə qarşь zur suqьş acьlacaqь hic şөbhəsez sizelə ide. Şul uq fikergə Sovetlar mətbuqatьnda basьlqan xəbərlərne, məqlymatlarnь tikşergən xəldə də kilergə mөmkin ide. Məsələn, Jugoslaviənen Germaniə belən kileşyne өzgən xөkymətenə jardəm təqdim ityne alьjq. Ul nindi məqnədə anlaşьla? Jugoslaviənen elekke xөkyməte Germaniə belən duslьq kileşye tөzegən ide. Ləkin bernicə generalqa bu kileşy oxşamьj. Alar ingliz-amerikalьlarnьn qotьrtuь arqasьnda xөkymətkə qarşь qoral kytərep, anь alьp taşlьjlar həm yzləre jana xөkymət tөzep, Germaniə belən duslьq kileşyen jьrtьp taşlьjlar. Ike ara mөnasəbət kiskenləşə. Şul kөnnərdə bu generallarnь Germaniəgə qarşь suqьşьrqa qotьrtu rəveşendə, Məskəv alarqa jardəmen təqdim itep, maxsus kileşy tөzə. Nətiçədə şunьn ikence kөnendə yk Germaniə belən Jugoslaviə arasьnda suqьş başlana.

22 nce ijyngə qədər bernicə atna elek, jəşeren rəveştə mobilizatsiə başlana. Zapasta sanalqan komandirlar xezmətkə alьnalar. Germanigə qarşь suqьş xəzerləv şulaj itep xalьqnьn kin qatlavьna da sizelə başlьj. Çəj başьnda bu məs'ələ, xətta acьq çьlьşlarda, firqə komitetьnnan çibərelgən maxsus notьqcьlar tarafьnnan da bernicə mərtəbə sөjləneldə. Dimək, bu **suqьş kөtelməgəndə başlandь digən syz, hic ьşanьrlьq tygel. Suqьşnь Stalin xөkyməte cit illərgə basьp kery maqsatь belən yze xəzerləde.** Əgər də arqasьna kilep terəlgən qьzьl qəskər sөngesen Germaniə vaqtьnda sizməsə həm kire qaqmasa, ul sөnge anьn tənenə kerep kitərgə xəzerləngən ide. Germaniənen qurqьnьcsьz vaqtьnda sizye Məskəvnen planьn bozdь.

Əgər Germaniə Məskəv hөçymenen başlanuьn kөtep torsa, yz xalqьna qьna tygel, bөten Jevropa qarşьnda çəvaplь bulьr ide. Qьzьl imperializm ul təqdirdə Jevropa xalьqlarь өcen taqьn da qurqьnьc bulacaq ide. Şuşь səbəplər bujьnca kөncьqьştaqь xərbi tartьnqьlьqnь Germaniə yze cişərgə məçbyr buldь. Şulaj itep 1941 nce jьlnьn 22 nce ijynendə kөncьqьşta zur suqьş başlandь.

SUQЬŞ AQЬMЬ

Kemnen genə xəterendə tygel, suqьş başlanu kөnnəre?!

22 nce ijyndə Molotof radio bujьnca notьq belən cьqьp, keşelərnen kynelendə in avьr tojqь tudьra. Molotof „Çiny bezdə bulьr!“ — digən syzləre belən xalьqnь ruxlandьrmaqcь bulsa da, keşelərnen kybesendə ber fiker kөcle ide: ul da bulsa — „Menə ut belən ujnavьqьznьn çimeşe өlgerde, xəzer nişlərsez ikən?“ — digən fiker. Bu fiker Kreml' idarəceləre belən xalьq arasьndaqь mөnasəbətnen cьnbarlьqьn, xalьq Stalin xөkymətən yzennən bөtenləj cit itep kyryen acьq anlatu.

Menə şuşь fikernen buluь kyp kenə məs'ələlərne cişə. Bol'şevizm fajdasь өcen hic kemnen qan tygəse, qorban bulasь kilmi. Şuna kyrə kөnbatьştaqь milionlaqan qьzьl qəskər berence kөnnərdə yk tar-mar itelə başlьj. Janadan çibərelgən xərbi bylеklər də Germaniə qəskərenə qarşь tora almьjlar. Germaniənen suqьş məjdannarьnda kyp mərtəbə sьnaiqan təçribəle, suqьşcan ruxlь, jaxşь qorallanqan qəskəre kөnnən-kөn unьşlarьn arttьra. 1941—42 nce jьllarda Germaniə qəskəre Leningradnь urap ala, Məskəvgə, Idel bujьna, Kafkazqa barьp çitə. Sovetlar sojuzьnьn sənaqət jaqьnnan in mөhim elkələre həm şulaj uq unьşlь aşlьq qьrlarьnьn bik kyp өleşe bol'şevizm өcen juq bula. Bol'şevizm ylem qurqьnьcь astьnda qala.

1943 nce jьldan başlap, Germaniə kөncьqьşta yzenen suqьş taktikasьn yzgərtə. Əgər də mona qədər ilgə kerep Sovet qəskərenen iqtisadi nigezen çimery qullansa, 1943 nce jьldan başlap ul qəskərnen safьn həm xərbi kөcen betery taktikasь qullana. Monьn өcen german komandalьqь ьqьlmalь saqlanu taktikasьna kycep, front ьzьqьn qьsqarta həm anь yzenə unajlьraq bulqan urьnnarqa kycerə. Cьnnan da suqьş çir alu belən tygel, ə xərbi kөcnen betye belən xəl itelə. Şulaj bulqac, əgər qьzьl qəskərnen kөcen Idel bujьna qaraqanda Karpat itəgendə betery Germaniə qəskəre өcen unajlьraq bulsa, suqьş ьzьqьnьn monda kilye qьzьl qəskər өcen unьş tygel, ə kiresencə bik zararlь yzgəreş.

Hər nərsənen səbəbe bar. Germaniənen kөncьqьşta taktikasь yzgərye də, əlbəttə, səbəpsez tygel. Ul səbəp — suqьşnьn əhəmiətle noqtasь kөnbatьşqa kycyenə bəjləngən. Germaniə çitəkcelərenen belderye bujьnca, bu **suqьş berence nəvbəttə kөnbatьşta cişelə başlanьp, kөncьqьşta betəcək.** Bu fikernen dereslegenə sonqь kөnnərdəge vaqiqələr şөbhə qaldьrmьjlar. Cьnnan da kөnbatьşta suqьş xəzer in juqarь tartьnqьlьqьna kilep çitte. Şuşь tartьnqьlьqnьn cişelye, suqьş aqьmьnьn jynəleşen xəl itəcək. Dimək xəzer berence nəvbəttəge məs'ələ **kөnbatьştaqь tartьnqьlьqnь betery, bu taraftan Jevropanь qaplarqa torqan qara bolьtlarnь tar-**

qatudan qibarət. Bu məs'ələneŋ xəl itelye belən, kencьqьş frontьnьŋ nəvbəte çitep, bol'şevizmnьŋ xərbi kece juq iteler. Şul xəldə bezneŋ xalьq ta javьz doşmanьnnan qotьla alьr. Xəzerge kendə kencьqьş legioncьlarьnьŋ kenbatьşta batьrlarca suqьşu bu məs'ələneŋ deres ikənlegen acьq kyrsətə.

STALINNЬŊ „JAŊALЬQLARЬ"

Kyp million qəskəren həm komandirlarьn juqaltu, məhim elkələren qaldьru, xətta yzeneŋ ylem qurqьnьcь astьnda qaluьna qaramastan, bol'şevizm suqьş maqsatьn hic vaqьt onьtmadь.

Qajber elkələren qajtarьp alu, xərbi „uņьşlar" nətiçəsendə Məskəvneŋ nəfse xəzer taqьn da artqan kyrenə. Bol'şevizmnьŋ səjasi adьmnarьna, xekymət əqzalarьnьŋ rəsmi səjləvlərenə, mətbuqat xəbərlərenə qaraqanda Məskəv xəzer Baltьjq bujь, Pol'şa, Rumьjnianeŋ qajber elkələre belən genə, kyrəseŋ, qənaqətlənmi. Norvegiə aşa Atlantik bujьna cьqu, Balqan illərendə nigezləny, Italiəne yz tə'sirenə bujsьndьru, xətta tenjaq Afrikaqa qədər atlav ecen Məskəv yzeneŋ berektəşlərе ingliz-amerikalьlar belən tartьşa. Nəfes zur. Ləkin maqsatqa ireşy ecen xərbi „uņьşlar" həm berektəşlərgə qarşь səjasi kerəş acu belən bergə ecke tormьşta da jaŋa manevrlar ytkərergə turь kilə. Suqьşqa xəzerləny jьllarьnda bigrək tə anьŋ dəvamьnda. Məskəv kyp kenə „jaŋalьqlar" kertə. 1917 nce jьlda xekymətkə kilgən vaqьtta həm grazdannar suqьşь corьnda bol'şevizmqa xalьqlarnь terle dimagogik şiqarlarь belən aldav kirək bulqan kebek, xəzer də xalьqnьŋ fikren. bol'şevizmqa qarşьlьqьn jomşartьrqa kirək buldь. Fəqət şul xəldə genə ul SSSR xalьqlarьn suqьşqa tup ite itə. ə Jevropa xalьqlarьnьŋ kyzen tomalьj alacaqьn aŋladь.

Din. 25 jьl dəverendə bol'şevizm dingə qarşь zur kerəş alьp bardь. Məskəvneŋ qьsuьna cьdьj almьj qibadət jortlarь jabьldь. ruxanьjlar beterelde. Ləkin xalьq arasьnda dini xis synmədə. Şunlьqtan bol'şevizm bu xisne xəzer yzeneŋ qoralь itərgə teli. Din „irekle" dip iqlan itə. Bu cara nətiçəsendə. moŋa qədər dinnər basьm astьnda bulqanlьqtan bol'şevizmqa qarşь keşelər. monnan soŋ Stalinqa ozaq qemerlər. çinylər sorap. Xodajqa doqa qьlьrqa həm başqalarnь da şulaj uq doqa qьlьrqa endərgə tieşle bulalar.

Komintern. Berektəşlərneŋ basьmь belən rəsmi rəveştə komintern taratьldь. Şulaj itep Məskəv idarəcelərе. demokrat illərenə. — sez bezdən ber də qurьqmaqьz. bez yzebez də denja jezendə iŋ demokratik dəvlət tezabez. — dip. xalьqlarnьŋ kyzen buarqa ujlьjlar. Cьnbarlьqta Məskəvneŋ cit illərdəge propagandasь xəzer taqь da keçəjə. Cenki komintern vəkillərе urnьna meŋləgən sanda Məskəv xekymətenen jaŋa ilcelərе rəsmi çibərelə. „Jabьlqan" komintern mətbuqatь urnьna „Suqьş həm eşcelər sьjnfь" məçmuqasь cьqarьla h. b.

Patriotizm həm pogonnar. Suqьşqa xəzerləngən jьllarda uq „Beten denja inqilabь". „Bajnəlmiləl" digən şiqarlarnьŋ xalьq arasьnda tə'sirsez buluьn bol'şevizm sizə. Ul şiqarlarnьŋ xalьqnь suqьş majdannarьnda qorban bulьrqa caqьra almavlarь belenə. Şunlьqtan cit illərne basьp alu julьnda urьs millətenen keçenə tajanьrqa ujlap. bol'şevizm anьŋ şovenistik xise belən ujnarqa kereşə. Urьs xalqьna „bejek" isme birelə. Urьs tarixь iŋ jaqtь. matur teslə suratlana başlьj. Məskəv hər terle caralar belən yzeneŋ tarixi urьslьq julьnda baruьna ьşandьrьrqa kereşə. Elegrək cyplekkə cьqarьlьp taşlanьlqan urьslarnьŋ tarixi şəxeslərеn jaŋadan kytərə. Alarnьŋ batьrlьqlarьn maqtap, urьslarnьŋ qanьn qьzdьra, suqьşqa ruxlandьra başlьj. Suqьş dəverendə Suvorof, Kutuzof, Aleksander Nevski ordennarь cьqarьla. Urьs tarixьnda zur urьn totqan xristian dine rəsmi tanьla. Anьŋ patriarx təxte jaŋadan dənjaqa kiterelə. Qьzьl qəskərgə urьs pogonnarь kidertelə. „Internatsional" urnьna jaŋa milli urьs gemenь kertelə. Qьsqaca əjtkəndə hər urьnda: Russiə, bejek urьs millətе, vatan ecen suqьş. Russianeŋ bejek tarixь, urьs qəharmannarь, patriotizm, xətta panslavizm kebek, urьslarnьŋ qanьn qьzdьrucь ruxlandьrucь syzlər qullanьla.

Şuşь caralar nətiçəsendə bol'şevizm urьs xalqьn yz jaqьna tarta alsa da, ikence jaqtan Sovetlar sojuzьnda jəşəvce bytən xalьqlarda narazьlьq nь keçəjtə.

Kencьqьş Jevropa xalьqlarь, illərenə bol'şevizmnьŋ kery qurqьnьcь keçəjgənlektən, zur qajqьda jəşi. Bu qurqьnьctan qotьlu niəte belən, alarnьŋ kybese bol'şevizmqa qarşь aktif kerəşcelər safьna basa. Bu qarşьlьqnь beraz jomşartu ecen, moŋa qədər irkenlektə jəşəgən, bol'şevizm səjasəte belən jaqьnnan tanьşmaqan xalьqlarnьŋ kyzenə tuzan sibу, cьnbarlьqnь kyrsətməs ecen matur bizəkle carşav kirək ide.

Dimək, ecke xakimiət nigezen berkety həm tьşqь səjasət ecen tə'sirle qoraĭ tabu — Məskəv qarşьnda bik məhim məs'ələ sьjfatьnda ide. Məs'ələ qujьla həm xəjlə belən xəl itelə.

SSSR konstitutsiəsen „yzgərty". Molotof juqarь sovet prezidiumьna Sovetlarnьŋ konstitutsiəsen yzgərtyne təqdim itə. Juqarь sovet prezidumь. Stalin bojrьqь belən eşləngən Molotof təqdimen. əlbəttə, qabul itə həm yzeneŋ picəte belən berketə.

Jaŋa konstitutsiə bujьnca. Sovetlar sojuzьna kergən 16 çemhyriətkə zur „mextariət" bireləcək bula. Bu çemhyriətlərneŋ hər qajsьnda tьşqь eşlər həm il saqlav komissariatь tezərgə. alarnьŋ yzlərenə cit illər belən elemtə. menasəbət totarqa. yzlərenə ajrьm armiə totarqa xoquq. cit illərgə „məstəqil" ilcelər çiberergə memkinlek birelgən.

Konstitutsiəne bu zur kyləmdə yzgərtyne. bol'şeviklarnьŋ moŋa qədər kyrsətkən taktik caralarьn təgəlləylərе digən məqnədə genə aŋlarqa kirək. Xətta „Rejter" isemle ataqlь ingliz gəzite də. konstitutsiəne yzgərtyneŋ kominternnь „taratu" həm xristian dinen rəsmi tanu belən bəjlənganenen raslьj. Stalinnьŋ bu jaŋa trjykeneŋ tep maqsatь acьq bilgele. Stalin yzeneŋ plutokrat berektəşlərenə: „Kenbatьş məmləkətlərе Sovetlar sojuzьna kergən təqdirdə. ajrьm „milli irekle dəvlətlər" rəveşendə kerəcəklər. Alarnьŋ xətta „məstəqil ilcelərе də, armiələre də bulacaq", — dip ьşandьrьrqa tьrьşa. Bu səjasət, berence nəvbəttə, Pol'şa, Baltьjq bujь həm başqa xalьqlarnь sьjpalap bujsьndьrьr ecen tormьşqa kilə. Ləkin Stalinnьŋ jaŋa carasь taqь ber məhim nətiçə birəcək, hər cit dəvləttə Stalinnьŋ moŋa qədər ber ilcelər ojьşmasь bulsa, xəzer alar 16 bulacaq. Dimək, bol'şeviklar propagandasь ul illərdə 16 mərtəbə keçəjəcək. Stalinnьŋ jaŋa səjasəte qьzьl imperializm qurqьnьcьnьŋ keclənyen jaxşь aŋlata.

Sovetlar sojuzьnda jəşəvce millətlərneŋ tormьşьna jaŋa konstitutsiə hicber terle yzgəreş kertməjəcəge acьq kyrenə. Cьnnan da, jaŋa narkomatlarqa, armiəgə həm ilcelekkə fəqət Məskəv bojrьqьn ytəvce, anьŋ ьşanьcьlь vəkillərе genə iə bulacaqь şebhəsez bilgele. Şulaj bulqac, il idarəse iskecə bol'şeviklarqa qaluьnda nindi şebhə buluь memkin?

Bu bol'şevizm idarəsendəge tormьş suqьş corьnda taqь da qьnlьqta buluьn jaŋa əsirgə teşycelər həm mətbuqat xəbərlərе acьq kyrsətələr. Bu qьnlьqlar azcьlьq xalьqlar ecen bigrək tə avьr.

MILLI SƏJASƏTNEŊ CЬNBARLЬQЬ

Bol'şeviklarnьŋ azcьlьq xalьqlarnь betery səjasəte suqьş başlanqannan soŋ iŋ juqarь noqtasьna çitte. Məs'ələne acьqraq aŋlar ecen soŋqь dəverneŋ tarixьn qьsqaca kyzətep qarьjq:

1939—40 ncь jьllarda bol'şeviklar kenbatьş Ukrainanь həm Belorussiəne xalqьnnan „azat itərgə" kereştelər. Millionnan artьq poləklər, ukrainalьlar həm beloruslar yz illərennən, tuqannarьnnan. milli tormьşlarьnnan ajьrьlьp, Russianeŋ kencьqьş elkələrenə sergengə çibəreldelər. Pol'şanьŋ məhaçir xekyməte ul vaqьt çibərelgən keşelərne xəzer niqədər ezləp qarasa da, ezləren də taba almьj. Russiəgə çibərelgən poləklərneŋ qajda buluь turьnda xətta London həm Vaşington soravlarьna da. Məskəv hicber çəvap birergə teləmi. Deresrək əjtkəndə. anь teləməv tygel. ə cьnbarlьqnьŋ acьluьnnan qurqu dip aŋlarqa kirək. Cьnbarlьqta ul poləklər inde betkən bulьrqa tieş.

1940—41 nce jьllarda nəvbət Baltьjq bujь xalьqlarьna çitə. Tulьsьnca Məskəv idarəsenə kergəc. Estoniə, Litva. Latviə illərendə jəşəvce millətlərneŋ juqarь qatlavь tuqan illərennən sergengə qubla.

Sovetlar sojuzьndaqь azcьlьq xalьqlarqa qarata bol'şevizmnьŋ milli səjasəte suqьş corьnda taqьn da mərxəmətsez teskə kerde. Şuşь jьllarda bol'şevizm tə'sirennən qotьlьp. qьsqa dəverdə Sovetlar sojuzьndaqь tormьşnьŋ cьnbarlьqьn aŋlaqan xalьqlar xəzerge kendə bigrək tə avьr xəlgə kiterelde̤lər. Irekle tormьşnьŋ məqnəsen belgən xalьqlarnь aldav julь belən jaŋadan bujsьndьruь avьr. Bu xalьqlarda jaŋadan keçəjgən milli ireklek xisen xəzer beterə almajacaqьn sizep, Məskəv alarnьŋ milli kecen ikence jul belən juq itərgə ujlьj.

Heçym berence nəybəttə qalmьq xalqьna jasala. 1943 nce jьlnьŋ 27 nce dekəbrendə Sovetlar sojuzьnьŋ juqarь şurasь qalmьq „mextari çemhyriəten" betery, qalmьqlarnь Sovetlar Russiəseneŋ terle jьraq elkələrenə kycery, ə buşaqan ilgə tep urьs elkələreneŋ xalqьn kitery turьnda qarar cьqardь. Şuşь qarar nətiçəsendə ildə jəşəvce xalьq qьna tygel, xətta qьzьl qəskərdə xezmət itycе qalmьqlar da terməgə xekem itelgən səjasi doşmannar kebek sanalalar.

Soŋqь ajlarda Sovetlar sojuzьnьŋ juqarь şurasь Teŋjaq Kafkaz xalьqlarьnьŋ „mextari çemhyriətlərеn" betery. ul elkələrdə jəşəvce millətlərneŋ beten xalqьn Uralqa, Sebergə taratu turьnda qarar cьqara. Şulaj itep, buşaqan elkələrgə xəzer gruzinnar kycerelə başlaqan.

Azcьlьq xalьqlarnьŋ milli təşkilatlarьn qoral kece belən beterep, illəren Məskəv idarəsenə alqac, bu xalьqlarnьŋ ecke tormьşьna kerep, bol'şevizm 25 jьl dəverendə alarnь zəqiflendery səjasəten alьp bardь. Suqьşqa qədər millətneŋ ecke tormьşьna heçym, milli nigez taşlarьn berse artьnnan bersen cьqarьp taşlьj. Nəvbət bujьnca: milli iqtisadnь, dinne, milli əxlaqnь, qoref-qadətlərne, milli qərdəşlek xisen, milli kulturanьŋ ectəlegen. ə soŋьraq şulaj uq tьşqь sьjfatьn betery, xalьqnь milli kulturadan ajьru, anь fəqət Məskəvneŋ əçe kece dərəçəsenə qaldьru, milli tojqьnь zəqiflendery, ildə milli telneŋ əhəmiəten betery həm anь bozu. jəş buьnqa bəjnəlmiləlcelək, ə Russiə şartlarьnda urьslaştьru tərbiəsen biry həm ana telen onьttьru, xalьqnь tarqatu. milli elkədə cit millət xalqьnьŋ tə'siren keçəjty kebek nərsələr qullanьla ide. Şuşь caralar nətiçəsendə zəqiflengən xalьqnь xəzer tuqan ilennən kycerep. milli elkələrne tep xalqьnnan buşatьp, anda cit millət xalьqlarьn kiterep qujqac həm ber-bere belən tabiqi elemtəsen juqaltqan vaq terkemne milli nigezennən. milli tormьşьnnan ajьrqac. qьsqa dəverdə azcьlьq millətlərne denja jezennən betenləj juq ity səjasəte suqьş corьnda acьqtan-acьq qullanьla başladь.

Berence nəvbəttə bu jazmьş Kafkaz xalьqlarь başьna teşə. Sovetlar sojuzьnda jəşəvce başqa xalьqlarnь da şundьj uq kiləcək ketə. Bu fikerneŋ deresiegen bolşevizm mətbuqatь yze də jəşermi. Məsələn. „Pravda" ber baş məqaləsendə: — Azcьlьq xalьqlarnьŋ çir jezendə jəşəve məqnəsez. alarnьŋ buluь fəqət məşəqqət kenə tudьra. Şunlьqtan alar betərgə tieşlər. — dip jaza. Bol'şevizmnьŋ bezneŋ xalьqqa qarata totqan səjasəte şunnan qibarət. Iqtisadi qьnlьqlar həm NKVD çəzalarь qьna çitməgən. xəzer inde betenləj beteryne taləp itələr. Bezneŋ ir tuqannarьbьznьŋ qanьn frontlarda tykterycе həm ildə xatьn-qьzlarьbьznь mixnəttə qaldьrucьlar meŋa şular. Ləkin alarnьŋ kene sanavlь. Maqsatlarьna ireşə almaslar. Cenki moŋa qədər bu jьrtqьclarqa qarşь xalьqnьŋ kerəşe tarqav həm az qorallь bulsa. xəzer inde qoral həm təşkilat ta bar. **Bol'şevizmnьŋ totnaqsьz ideologiəseneŋ cerek nigeze çimerelde. Bol'şevizm betər, çiŋyce bulьp xalьq qalьr!**

Q. Salix

Propaganda kursьn uņьşlь təmamlavcьlar xərbi byleklərenə kity aldьnnan

Çimerelgən bəxet

(Dəvamь. Başь uzqan sannarda)

Fatьjx avru belən nişlərgə belmi borcьldь. Caqьrьlqan doktor kilmi mikən, dip kyzen əzleksez tərəzəgə saldь. Berazdan soŋ avru janьna velosiped belən professor Mortazin da kilep çitte. Bylməgə kery belən aq xalatьn kide, çьlь su soradь. Xəle nacar bulsa da Qarif professor Mortazinnь tanьdь:

— Ə doktor kildegezme? Mine onьtmavьqьzqa zur rəxmət, — dide. Başqa syz əjtergə kəce çitməde.

Professor Mortazin avrunь çentekləp qaraqac, sumkasьnnan darular aqtara başladь. Kirək darunь tabьp, aş qaşьqь belən Qarifqa daru ecerde. Kyrəseŋ, daru avruqa jaxşь tə'sir itkənder, berazdan ul tirən joqьqa battь. Professor əstəl əstendə bernicə keckenə şeşə daru qaldьrdь. Fatьjxqa alarnь avruqa nicek həm qajcan ecerergə kirəklegen aŋlattь. Annarь ikese də avrunь tьnьc joqьsьnnan ujatmas əcen, tavьşlanmьjca qьna, bylmədən cьqtьlar. Bylmədən cьqu belən Fatьjx soravlь kyzləren professorqa baqtь;

— Jə doktor, xəle nicek, ьşanьc barmь? — dide.

— Qьzqanьcqa qarşь min də bernindi də jardəm itə almьjm. Soŋ inde. Irtəgədən artьq tyzə almas, — dip, professor Qarifnьŋ terelyenə bulqan soŋqь əmeten əzde.

Kickə taba Qarifnьŋ xəle jaxşьrqan kebek buldь. Ul kyzen actь, səke janьnda qajqьlь kyz qaraşlarь belən aŋa qarap utьrqan Fatьjxnь kyrde. Aŋa:

— Ecem jana. Zinhar su bir əle, — dide. Fatьjx aŋa su birde. Avruqa qomacavlamas əcen, saqlanьp qьna acьlqan jurqannь təzətte. Qarif kyzen taqь jomdь. Ləkin berazdan jaŋadan acьp, kyz qaraşьn tərəzə aşa kyrenep torqan bua bujьndaqь həjkəlgə saldь. Aqac jafraqlarь arasьnnan ytkən kicke qojaş nurlarь həjkəlne cuarlatьp jaltьratalar. Ozaq ber noqtaqa qarap torudan Qarifnьŋ kyze tomalana başladь. Həjkəl həjkəl tygel, cьnnan da mərxymə anasь Nəfisə bulьp kyrende. Ul Fatьjxnьŋ urьndьq belən şьtьrdatqanьn işetep, aŋa qaramьjca qьna:

— Cy, — dide. — Işetəseŋme Nəfisə apaŋ çьrlьj. Anьŋ jaratqan çьrь. Mine bala caqьmda kəjləgəndə hər vaqьt şul çьrnь çьrlьj ide, haman da onьtmaqan ikən. Nindi neckə matur tavьş. Qara, qoşlar da sajravlarьnnan tuqtadьlar, barьsь da əniemneŋ çьrьn tьŋlьjlar . . . Əj, sin, kyrmiseŋ! Qara, əniem miŋa qarap jьlmaja. Cy, ul qulь belən miŋa bolqьj, nərsəder əjtməkce bula . . . Ə, ə ul mine yzenə caqьra. Xəzer, xəzer, əni, kiləm. — dip sataşьp urnьnnan tormaqcь buldь. Ləkin anьŋ başьn kytərerlek tə xəle juq ide inde. **Sataşьp borcьlu anь təmam kəcsezlənderde. Ul jaŋadan joqьqa cumdь . . .**

Taŋ aldьnnan Qarifnьŋ xəle taqьn da nacarlandь. Ul avьr sulьş ala başladь. Temperaturasь kytərelde. Fatьjx tastьmal cьlatьp anьŋ başьna uradь. Jyeş tastьmal baş qьzuьn beraz azajtqan kebek buldь. Qarif bьŋqьrasuьnnan tuqtaldь.

— Fatьjx, xəlem bik avьrajdь. Tizrək Xəjrulla qartnь caqьr. Çinaza uqьsьn, — dide. Soŋqь minutlarqa qədər Qarif anьn juqaltmadь. Fatьjxtan tegermənne saqlavьn ytende.

— Bəlki berər vaqьt ulьm jəisə Żəhrə balalarь səjgən babalarь buasьna qajtьrlar. Ulьm Şamil Qazaqstanda eşli dip işetkən idem. Bəlki siŋa aŋardan berər xəbər kiler. Qulьŋnan kilgən jardəmne alarqa kyrsət inde, — dip, Fatьjxqa soŋqь tələkləren belderde.

Xəjrulla qart çinaza uqьp betygə, Qarif soŋqь sulьş alьr əcen irennəren selkette. Kinət elektrik utь suqqandaqь kebek təne qaltьrandь. Qarif məŋgegə kyzen jomdь . . .

Fatьjx, jurqan belən Qarifnьŋ biten qaplap, Xəjrulla qart artьnnan bylmədən cьqtь. Alar bernicə minut endəşmicə işek aldьnda tordьlar. Xəjrulla qart tirən sulьş alьp:

— Mərxym, izge keşe ide. Qəbere çiŋel bulsьn, — dide. Berazdan soŋ bua əstennən alarqa taba kilyce, avьl sovetь jortьn qaravьllavcь, catan Kərim kyrende. Kərim jьraqtan uq:

— Fatьjx abьj, sezgə percidəteldən jazu bar, — dip, qulьndaqь kəqəzne kyrsətte. Alar janьna kilep çity belən jomarlanьp betkən sarь kəqəzne suzdь. Kəqəzneŋ ectəlegen uqьqac, Fatьjxnьŋ kyzlərendə acu utь kyrende. Anьŋ artьnnan kyzətep torqan Xəjrulla qart:

— Nərsə jazalar taqь. — dip jazunьŋ ectəlege belən qьzьqsьndь.

— Nərsə bulsьn, tegermənce Qarif qacьp qajtqan, xəzer yk avьl sovetьna kiterep çitkeregez digən. — dip. Fatьjx kəqəzne jьrtьp taşladь.

— Qara sin alarnь, belep tə əlgergənnər. — dip. Xəjrulla qart jьlmajdь. Catan Kərimgə qarap:

— Bar, percidəteleŋə əjt, beraz soŋqa qalqannar dieŋ. Tegermənce Qarifnьŋ çanьn Xoda yz qocaqьna aldь inde. — dide. — Jə Xoda, xərmətennən əzmisen, mərxymgə tьnьc ylem birdeŋ. — dip, ul kyzləren kykkə jynəltte.

★

„Serle tegermən“neŋ qailə qəberlegendə taqь ber qəber arttь.

Irtənge səqətlərdə jaŋa qəber janьnda əc sьlu qьz kyrendelər. Alar qəber əstenə matur cəcəklər siptelər. Əcesenen də kyz kerfeklərendə jəş tamcьlarь kyrende. Kyrəsen, tarqalqan „Serle tegermən“ qailəsenen qajqьsьn urtaqlaşu əcen bu əc qьznьŋ tirən səbəpləre bardьr . . .

Q. Turan

(Dəvamь bar)

Cercil — de-Goll ьzqьşь

Şvetsariə mətbuqatь, de-Gollnьŋ Londonqa kilyen acьqlap jaza. Anьŋ Londonqa kilye belən yk Cercil belən ike arada ьzqьş cьqqan. Angliəneŋ ministr-prezidentь, məhaçirlektəge başqa dəvlətlər başlьqlarь kebek yk. de-Gollnьŋ da aŋarqa bilgelənqən „dekloratsiə“ne radio aşa səjləven soraqan. De-Goll moŋarqa çəvap itep. anьŋ komitetь da Fransiəneŋ xəkymətе itelep tanьluьn taləp itkən. Ul vaqьtta Cercil anь Alzirqa kəcləp ozatu belən qurqьtqan. De-Goll bujsьnьrqa məçbyr bulqan. ləkin „dekloratsiə“ne uqьqan vaqьtta — „fransuzlar ingliz-amerikalьlarnьŋ bəten quşqannarьn ytərgə tieşlər“. — digən syzləren təşerep qaldьrqan.

De-Goll, Cercildən ike arada kilep cьqqan ьzqьşnьŋ səbəpləren soraqac, Cercil — andьj soravlarqa çəvap biry barь tik ike aradaqь ьzqьşnьŋ kiskenləşyenə genə səbəp bulacaq. — dip, tulь çəvap birydən baş tarttь.

Cit il gəzitələreneŋ xəbərcelərе, Badolio „xəkymətе“n almaştьracь jaŋa „xəkymət“ manarxiə Italiəseneŋ qadətencə patşa nəselenə ant itmicə. tuqan ilgə turьlьqlь buluqa ant itte, dip jazalar.

Eşce bataliondaqь tatar legioncьlarь. Moŋlь milli kəj kerle jaŋqьrьj...

Tatar legioncьsь xərbi ujьnnar vaqtьnda

Foto: Ufz. Philipos

xalqьmnan kyptən ajьrьlqan bulsam da. alarnь hic ber vaqьt onьtmadьm. alarnь əzelep saqьndьm. Zur ysep aqьl kergən sajьn tuqan xalqьmnan ajrь. alardan jьraqta jəşəv minem əcen zur bəxetsezlek bulacaqьn aŋladьm. Şunьŋ əcen min uqьtucь bulьp. kiləcək qəmeremne tatar xalqь arasьnda uzdьrьrqa syz birdem. həm Nizni-Novgorod şəhərendəge Tatar Pedagogiə Texnikumьna uqьrqa kerep. anь 1929 ncь jьlda təmam itep uqьtucь isemen aldьm. „Min yzteləgemə ireştem“. dip quanьcьm eccmə sьjmadь. Tuqan avьlьma bulmasa da, mine ber tatar avьlьna uqьtucь itep çibərdelər. Şat kyŋel belən P. avьlьna barьp yzemneŋ tuqan xalqьmnьŋ balalarьn uqьta başladьm.

Ləkin minem baştaqь illyziələrem kypkə barmьj, bik tiz vaqьt ecendə tar-mar buldьlar. Avьlqa barьp xalqьbьznьn tormьşь belən jaqьnnan tanьşqac min:

— Inde bəxetemne taptьm. — digən caqta bəten xalqьbьznьŋ ber terle də xaqь bulmaqanьn. alarnьŋ tik əllə qajdan kilep cьqqan bol'şeviklarnьŋ qolь bulqanьn aŋladьm. Min mona qədər xalqьbьzdan jьraqta jəşəp. əkiətlərgə ьşanqan bala təsle, xalqьbьznьn tormьşьn cьnnan da gəzit-zurnallarda, kitaplarda jazьlqanь təsleder dip belə idem. Jaqьnnan tanьşqac. bu bətenləj kiresencə bulьp cьqtь. Bu jьllarda. Stalin yzeneŋ qanlь qamcьsь belən igencelərne kolxozlarqa qurьp kertə başlaqan ide. Jьraq şəhərlərdən. əlkə. rajonnardan bilgelənqən. qəmerlərendə də suqa. saban kyrməgən agitatorlar. yzləreneŋ jartь urьs. jartь tatar syzlərennən təzelgən sьnьq tellərе belən igencelərne kolxozlar təzep bergə jəşərgə. kyməkləşep eşlərgə əndələr. Yzləreneŋ rizalьqьnnan başqa. xalьqnь kolxozlarqa qurьp kerttelər. „Min kolxozqa kermim. cənki anьŋ ni ikənen belmim, qarap qarьjm. jaxşь bulsa soŋьnnan kerermen“ digən igencelərgə: „sin podkulacnik“-dip keşe qolaqь işetep ьşanmaslьq kyləmdə salьmnar birdelər. Ul salьmnarnь tyləməgən əcen igenceneŋ sьjьrьn. sarьqьn. qaraltьsьn satьp. balacaqasьn ac, jalanqac qaldьrьp. yzen tərmələrgə ozattьlar. Qəmere bujь çir əstendə eşləp kilgən. keşe kyzenə kyrenerlek zur. jaqtь jort salqan. atь. sьjьrь buiqan igencene „bu bezneŋ sьjnfi doşmanьbьz“ dip atьp yterdelər. Nigezləren tuzdьrьp. qa'iləleren seberqə katorga xezmətlərenə çibərep qazap cikterdelər.

„Din — xalьqnьŋ doşmanь“ dip. beznen ata-babalarьbьz qəmere bujь qibadət qьlьp kilgən izge məcetlərne jabьp, manaralarьn kisep taşlap, alarnь klub. kibet. kolxoz ambarlarьna əjlənderdelər. Menə bolarnь kyrgənnən soŋ minem başьma: „Bu bol'şeviklar kemnər soŋ? Bolar xalьqnь qajda alьp baralar?“ — digən sə'al kilde.

Alar: „Kommunizm təzibez!“ dilər. Jə ul kommunizm bu qədər xalьqnьŋ kyz jəşen. qanьn aqьzьp. NKVD tarafьnnan mennərcə qəjepsez qazaplanьp yterelgən ədəm gəvdələre əstenə təzeləcək bulqac. xalьq fajdasь əcenme? Bu qəbaxət eşlər barsь da xalьqnьŋ kiləcək bəxete əcen kirəkme? digən sə'allər əstendə ujlana torqac. min bol'şeviklarnьn da. alarnьŋ təzəcək kommunizmnarь da xalьqqa bətenləj jat. doşman bulqanьn aŋladьm. Bolar bar da. xalьq çilkəsenə atlanьp utьrqan qьzьl urьslar həm alarnьŋ çan duslarь bulqan jəhydlər fajdasь əcen genə kirəkle eşlər ikəne minem kyzemə acьq kyrenə başladь.

Ul jьllarda yzləreneŋ tuqan avьllarьn taşlap bik kyp igencelər bəten qa'iləlere belən şəhərlərgə kycep kittelər. Alarnьŋ bersennən min:

— Ni əcen avьlnь taşlap şəhərgə kitərgə ujladьqьz? — dip soradьm.

— Yzeŋ kyrəseŋ, senlem, monda beznen kebek jarlь, kyp balalь keşegə kən juq. Əvəl-əvəldən urьslar bezneŋ çileklərebezne sьrьp kildelər, ləkin bu jaŋalarь barsьnnan da uzdьrdь, sulьş alьrqa da birmilər. — dide.

Bu igencelər şəhərgə barьp ta bəxet tapmadьlar. Alar anda da şulaj uq izeldelər. qьrьldьlar. Şunьŋ əcen xalьq arasьnda izyccelərgə qarşь bulqan doşmanlьq kənnən kən arttь. tirənəjde. Xalьq. bol'şeviklar təzegən xəkymətne başьnnan ajaqьna xətle tənqitlilər. Əlbəttə. bu doşmanlьq fikerlərе xalьq arasьnda acьqtan-acьq jərmilər. Əgər bu turьda bulqan ujlarьnnь (syzlərenne) ber „ozьn qolaq“ işetsə. bu dənjada kyp jəşərmen dip ujlama. Alaj da xalьqnьŋ acuь ecenə sьjьp betmi. Unaj tapqьr çirdə alar. millətlərneŋ irekle ysye turьnda bulqan kyp matur syzlərgə həm jazularqa qaramastan. tatar xalqьnьŋ başьnda urьslar utьrьp idarə itye. rajkom sekretarьnьn jəhyd buluь. bəten idarə itkən ojьşmalarda urьslar bulьp. barь kyz bujav əcen bik zur əhəmiətle bulmaqan urьnnarqa aq belən qaranь ajьrmaqan tatarlarnь qujularь turьnda kiŋəşələr. Alar məhim urьnnarda julbaşcьlьq itərlek. uqьmьşlь tatarlarnь hic tə tatar xalqь jəşəməgən çəmhyriətlərgə çibəry. jə isə alarnьŋ bətenləj dənjadan juq itelylərе turьnda səjlilər. „Tormьş hər vaqьt bu jul belən kitərgə tieş tygel. bezne bu jьrtqьclar qulьnnan qotqarucь ber kəc tabьlьrqa tieş“. di beznen xalьq.

Nuriə

(Axrь kiləse sanda).

„Alacьqlarqa solьx — sarajlarqa qarşь suqьş“

Ƶurnalist Anin, Stalin həm başqa sovet tyrələre ecen sarajlar, dacalar tezy eşendə qatnaşqan tezycenen bu sarajlar nicek salьnuь turьnda səjləven jazdь. Bu tezycenen səjləgəne belən tanьşqannan son, ireksez rəveştə bez bol'şeviklar xakimiətne yz qullarьna alqac, Lenin tarafьnnan əjtelgən: — Alacьqlarqa solьx, sarajlarqa qarşь suqьş, — digən şiqarьn iskə alabьz. Bol'şeviklar syzdə həm cьnbarlьqta nicek bulularьn uqucьlarьbьz yzləre anlar.

Min 1935 nce jьldan 37 nce jьlqa qədər, Soci belən Gagra arasьnda, Socinьn kənjaqьndaqь salqьn jьlqa bujьnda qorьlqan Stalin sarajьn çihazlandьru eşendə eşlədem. Ber yk vaqьtta Gruziə kompartiəsenen sərkatibь Berja dacasьn tezydə, şulaj uq Məskəv NKVD xezmətkərlərə dacasь belən janəşə Soci həm Dargombьş arasьndaqь Voroşilof dacasьnda eşlədem.

Stalinnьn sarajь — plan bujьnca 7 500 000 sumqa təşte, ləkin tulьsьnca xəterli almьjm, eştə bu san taqьn da kybrək artьp kitte. Berja belən Kaganovicnьn dacalarь da 3 500 000 sumqa təşte, ləkin biredə də taqьn plannan tьş cьqьmnar əstəlde.

Min əstəmə cьqьmnar turьnda ajruca tuqtalam. Cənki əstəmə cьqьmnar, qajber vaqьtta plan bujьnca bilgeləngən sannan caq-caq qьna artьp kitmi ide. Məsələn, Berja ecen eşləngən bil'jard zalь 700 000 sumqa təşte. Divarlarь, tyşəmgə qədər suzьlqan panillar belən qaplanьp, ximik jullar aşa bujav sendərelgən ərənge aqacьnnan eşlənde. Tyşəmnəre şulaj uq bəten tər aqaclardan çihazlandьrьp, „qoş kyze“ tamqalarь belən bizəlgən kareliə qajuь tesenə kertelep eşlənde. Imənnən eşləngən plafonnarь biş tarmaqlь joldьzlar belən bizəlde. Bil'jard zalь jarьm tygərək rəveşendə, zur tərəzəse belən baqcaqa qaratьlьp tezelde.

Tezv təmam bulqannan son Berja yze kilde, bəten jortnь qarap cьqqannan son:

— Bil'jard zalьnnan dingez kyrenmi, — dide. Artьq qalьrqa teləmədc. — Berər atnadan kilermen, — dip, başqa syz əjtmicə kire kitte.

Arxitektor latьjş Lamperius həm çihazlav bujьnca belgec bulьp eşləvce Gribanoflar: — Inde nişlərgə, — dip başlarьn vattьlar. Bil'jard zalьnьn nigeze timer betonnan eşləngən. Berjanьn kəjefen tabu ecen qimmətkə təşkən beton nigezne şartlatьrqa məçbyr buldьlar. Sonьnnan beznen belgeclərebez kəne-təne eşlədelər, bezgə də joqь birmədelər. Eşne təmam itmicə bez yzebez də joqlarqa riza bulmas idek: başqarьp cьqa almasan „anlь rəveştə qortqьclьq“ eşləgənnər dip qəjepləjəcəklər, annan teləsən nicek cьrьp cьq. Ə beznen belgeclərnen cьqьş jaqlarь hər qajsьnьn da bik şəptən tygel — məsələn, minem ətiem ikon jazucь bulьp eşləgən həm sərgendə ylgən. Menə şunьn ecen də inde bez tirgə batьp eşlədek. Berjanьn janadan kilyenə, tərəzəse dingezgə qaraqan bil'jard zalь təmam buldь.

Əstəmə cьqьmnar menə şulardan kilep cьqa ide. Qomumən bu bol'şeviklarnьn maxsus dacalarьna 1935—36 ncь jьl ecen, şunьn ecenə Voroşilof dacasьn da kertep, əstəmə cьqьmnarnь kertmicə 18 jarьm milion sum bilgeləngən ide.

Şul uq vaqьtta ec-dyrt qailəgə ber kuxnəse bulqan eşcelər ecen salqan jortlarqa Tənjaq Kafkaz şəhər sovetlarь barь 100 000—120 000 sum aqca cьqьmь cьqaralar ide. Stalinnьn andьj dacalarь bəten sojuz kyləmendə beləsezme kyrme? . . . Patşa da bik baj tormьşta jəşəgən, ləkin ul qədər yk bulmaqandьr! Bigrək tə, ul qacьp jəşəmədə. Livadiədə patşa yze bulmaqan vaqьtta ekskursiəgə kerergə məmkin ide. Stalin çinajətce kebek qacьp jəşədə.

Anьn sarajьna qadi keşelərdən ber kem də kerə almadь. Bəten jaqьnnan timer cьbьq həm timer rəşətkə belən uratьp alьnqan, anьn artьnda inde tulь məqnəse belən okoplar həm nьqьtmalar tezelgən. Jorttan dingezgə qədər, jul aşa cьqьp jərməs ecen, 400 metrqa jaqьn jul aşa kyper eşlənde. Asta dingez jarьndaqь pləz urnь da şulaj uq timer cьbьq belən uratьp alьnqan.

Stalinnьn dacasьn bik qьzьqsьnьp, kyz almasь kebek saqladьlar. Əgər də julda ber-ber keşe tuqtalsa-anьn janьna xəzer qadi kiem kiengən keşe kilep: — Ni kirək? — dip sorьj. Sin anьn belən syz kərəşterep qara — sinen janьna şul uq vaqьtta quaq artьnnan NKVD qəskərilərə borcaq kebek sibeləcəklər həm „eşen bette“ dip xisapla. Stalin yze sarajьnda jəşimejuqmь, ləkin bu agentlar bəten urmannarqa, tavlarqa sibelep, sarajnь saqlavlarьnda dəvam ittelər.

Stalin yze sarajda jəşəgən vaqьtta Socida həm Adlerqa bara torqan julda bətenese Məskəv militsionerlarь ide. Cənki urьndaqь militsiəgə saqlav eşen ьşanmadьlar.

Stalin kilgən vaqьtta, pristinnan sarajqa qədər bulqan jul, quaq astьna jəşerengən qьzьl qəskərilər artьnnan kyzətyeelek aitьp barucь militsiə kieme kiengən şьmcьlar alqasь ecenə alьndь. Bu vaqьtta inde julqa jaqьn kilmə. Stalin ber vaqьtta da, xətta iη qьzu vaqьtta da, acьq maşinada jərmədc. Hər vaqьt jabьq „Pakkard“ maşinasьnda jərde həm julda ber yk vaqьtta unnarca „Pakkard“ maşinalarь baralar, qajsьnda Stalin utьrqanьn belə də almьjsьn. Xalьqnь kyzdən jazdьru ecen maşinalar şaşqa xəldə ber-bersen qubьşьp uzьşalar.

Saraj ecendə nicek jəşəven min əjtə almьjm. Cənki beznen kebek urьndaqь xezmətkərlərne jaqьn da çibərmədelər. Xezmətkər xatьnnar yze belən bergə Məskəvdən kiterelde. Anar xezmət itycelər arasьna cit keşelər eləkməvenə ajruca iqtibar itelde.

Stalin dacasь — daca qьna tygel, anь jəşery ecen şomartьlmaqan tabiqi taşlardan tezelgən ec qatlь taş saraj ide. Bəten jar bujlap zur kyləmdə eckə ujьp alьp eşlənde. Tьşqь jaqtan bilgele ki, tabiqi kyrneşkə oşatьlьp, barь tik ecke jaqtan qьna junьlьp, şomartьlьp eşlənde. Asqь qatь aq taştan eşləngən, totaştan piala terrasadan qibarət. Qunaq zalь panil rəveşendə, pəxtə ərənge aqacьna qьzьl graş belən bizəlep eşlənde, bu eşne min başqalarqa ьşanmьjca maxsus yzem başqardьm. Tyşəme jaqtь gruş sьman, ximik jullar belən suqarьlqan zəngərrək təstəge tirək aqacьnnan çihazlandьrьldь. Urtalьqqa zur itep joldьz jasaldь. Bu joldьz Russiədə ysə torqan hər terle aqaclar belən bizəlde. Bu yze genə də, kyrgən hər ber keşene tanqa qaldьrьrlьq! Qunaq jortь belən jənəşə, şundьj uq bizəklər belən çihazlandьrьlqan aşav bylməse. Busь gruzin stilendə qadi igence jortь zurlьqьnda itep tezelde. Başqa bylmələre hər qajsь da ajrьm stillərdə çihazlandьrьlqan. Eş bylməse imən həm kareliə qajьnьnnan eşləngən. Joqь bylmələre ərənge, tirək, kaştan, qaraqaj aqaclarьnnan tezelgən, qajsьnda janьn teli, şunsьn sajla da jatьp joqlьj bir. Idəngə zur kyləmdəge persiə keləmnəre çəjelgən. Sarajdaqь mebellərgə ber nindi də timer zatь kerməgən, xətta işek totqalarь da aqactan eşləngən. Yzenen maxsus kabinetь juqarь sьjfatlь xrum belən çihazlandьrьldь. Uzqan vaqьtta yzennen caqьlqan şəvlənne kyrep qəçəpkə qalasьn.

Dacanьn tirəsen, tropik ysemleklərdən torqan baqca belən əjlənderep alьndь.

„3 nce internatsional“ ismendəge zur sovxoz maxsus Stalin dacasь ecen eşləde. Ajrьm aqac tartmalarda sovxozdan palma, agav həm kiparislar kiterelde. Sonqь eşalon belən daca ecen bizəkləp eşləngən zur cujьn qapqa kiterelde. Petrdaqь qьşqь sarajdaqь patşa qapqasьn bik jaxşь xəterlimen, ləkin ul keckenə də həm arzanlь da. Cəcəklər baqcasьnda terle istəge hər terle cəcəklər ysterelə. Bu cəcəklərnen islərə daca tirəsennən bik jьraqqa barьp çitə — şuşь is bujьnca xalьqlar Stalin dacasьn belələr ide.

Irtəme-sonmь hər nərsə də tьşqa cьqa bit. VKP (b) YK. nən jana kamendant kilde. Mine caqьrdь:

— Firqəleme?

— Firqəsez!

— Nərsə sez iptəş B.? Nindi eştə eşləgənenne yzen jaxşь beləsen bit. Firqəgə korergə qəriza birergə kirək. Qəriza jaz, qararbьz, — dide.

Kyrəsen ul, minem əstemnən material tuplaqannarьn belderməs ecen, yzemnen cьqьşьmnь minem yz qulьm belən jazьp biryemne telədc. Min: — Ikon jazucь ulь, ətiem qəjeplengən, — dip qəriza jazdьm.

Mina 24 səqət ecendə bu eləkənen cigennən cьqьp kitərgə bojrьq birdelər.

A. Anin

„Stalin sotsializmьsь“ ilendə mondьj jortlarnь adьm sajn oçratьrqa bula

Stalin yzenə gyzəl sarajlar saldьra. Ə „bəxetle“ kolxozcьlar ecen balьqcьqtan tezelgən jort ta jarьj

„Azat itycelərnen“ ocraşuь

„Assoşejted Press“nьn xəbərcese Rodzer Grin ingliz-amerikalьlar tarafьnnan alьnqan Fransiə jar bujlarьnda buludan tuqan yzenen tə'sirləren jaza. Xəbərce yze bulqan çirlərdə ingliz-amerikalьlar basьp kerydən ber kemnen də şatlanqanьn kyrməgən. Rьcraq, tirləgən ingliz soldatlarь avьllar bujьnca xərəkət itkəndə aiar julьna ber kem də cəcəklər taşlamadь. — Fransuzlar alarnьn kilylərenə tulь salqьn qanlьlьq kyrsətkənnər, — di ul. Amerika xəbərcesenen bolaj raslavь — bik əhəmiətle xəllərdən berse.

Hind - Birma frontьnnan xəbər itylərgə qaraqanda, xəzerge kendəge hind milli qəskəre 300 000 ləp kesədən tora. Hind milli dairələrenen əjtyencə, xalьq kyp jəşi torqan Asama həm Bengali tirələrenə front jaqьnlaşqan sajьn, hind milli qəskərenə kynellelər aqьluь taqьn da artacaq.

'Syz jarьşь (krossvort)

Bu syz jarьşьnda gorizontal' həm vertikal' bujьnca jazьlqan hərber syzgə ajrьm san qujьlqan.

Gorizontal' bujьnca:

1. Kafkazdaqь şəhər isme. 2. Tabiqətnen qajsь gyzəl çan iəse turьnda Q. Tuqaj tybəndəge şiqeren jazdь:

„Min bulam qərlarda, bolьnda, urmanda,
Ujnьjmьn, eramьn jaqtь kən bulqanda.
Irkəli həm səjə qojaşnьn jaqtьsь,
Aş buladьr mina cəcəklər xuş isе“.

3. Germanca — „ecke“. 4. Ige-cige kyrenməgən çir tigezlege. 5. Urta dingezdəge ber utrav. 6. Berebu. 7. Avruqa ni birələr.

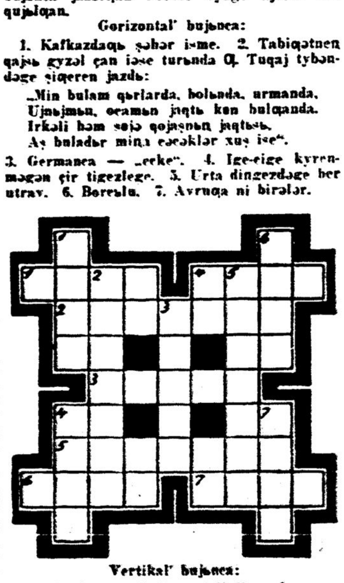

Vertikal' bujьnca:

1. Ajaq kieme. 2. Geometria figuralarьnnan berse. 3. Çan iələren ike tərkemgə nərsəse belən ajralar. 4. Jort mebele. 5. Ber telne ikence telgə əjləndery. 6. Anь bəjrəmnərdə elələr. 7. Tes.

Çavaplь redaktor leg. Qiəm Qəliet.
Tatarische Zeitung „Idel-Ural“
Berlin W 7, Dorotheenstraße 64
Druck: Deutscher Verlag, Berlin.